

Kötelező közjáték

Helyszíni szemle a Kerepesi úton

Az utolsó elszalasztott alkalom

244

Hetven esztendővel ezelőtt, 1908. június 26-án kora délután sorsdöntő tanácskozás volt a régi, Kerepesi (ma Rákóczi) úti Nemzeti Színház udvarán. Egy asztal körül, amelyre a színház-épület alaprajzát terítették, két tucatot szakértő figyelte gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter arczdúléseit. Apponyi kényes kérdésekről vallotta szakértőit. „Kapakat kell törni a Műegyetem kertjébe, hogy tűzveszély esetén szabaddá tegyék a színházból való kiáramlást” — érvelt egyikük. „A nézőtér hátsó részéből a páholyokat és támlaszékeket el kell távolítani, hogy a közönség esetleges menekülése zavartalanul váljék” — javasolta egy másik úr.

Széthúzás árán

A helyszíni szemle két óráján tovább tartott, s amikor befejezték, a miniszter felkérte szakértőit, hogy véleményeiket legkésőbb július elsejéig írásban is juttassák el hozzá. Akkor szándékozik eldönteni, hogy a Nemzeti Színház épületének legszembevetőbb, sőt életveszélyesnek mondott fogyatékosait orvosló javaslatok melyikét fogadja el. A szakértők ezután szétszéledtek, ki-ki sietett hozzáfutni a halaszthatatlannak mondott munkához. Senki sem sejtette közülük, hogy a Kerepesi úti színház sorsát már hetekkel előbb eldöntötték. A szakértői szemle így jól megrendezett és kötelező közjáték volt, hogy a közvéleményt, amely már évek óta aggodott a főváros, sőt a nemzet első színházának sorsáért, lecsendesítsék.

Évtizedek drámai küzdelmei után, 1835-ben végre hozzáláttak, hogy Pest város akkor még külterületnek számító részében, a Hatvani (ma Kossuth Lajos) utca bejáratánál levő vámsorompón túl, a poros Országút (ma Múzeum körút) mellett egy elhagyott telken fölépítsék az első magyar kőszínházat. Az év őszén már ezt jelentette az egyik pesti hírlap: „Pesten az ideiglenes magyar színház alapjai szorgalmasan ásattatnak, mi minden magyar keblű hazafit legszebb reménnyel biztat.”

Miért irták, hogy „ideiglenes” lesz? Az első állandó pesti magyar kőszínházat afféle nemzeti, de legalább is vármegyei „összeesküvés” hozta létre. Pest vármegye urai, a magyar színészet önzetlen istápolói mielőbb és mindenáron szerették volna tető alá hozni a fájdalmasan hiányzó magyar színházat, nagysietve föl húzták tehát az épület falait, nehogy bárki is visszavonassa a nehezen kiharcolt engedélyt. Nem is annyira a német színházaktól félték, inkább a hazai ellenzőktől, akik — Széchenyi Istvánnal az élen — nagy és díszes színházat szerettek volna építtetni. Nagyratörő terveikhez azonban éppen a legfontosabb, az anyagi erőforrás hiányzott. Az első pesti magyar színház így a nemzeti összefogás helyett némiképp széthúzás árán született. (Pest vármegyei tisztviselői, hogy Széchenyi Istvánt megtévesszék, végig ideiglenes színházat emlegettek. Földváry Gábor, az építkezést összefogó, erős kezű alispán egy elejtett mondatával azonban kibőkte, mire is gondoltak: „Már azt majd én látom meg: ideiglenest építke-e vagy valami mást!”)

A magyar Nemzeti Színházat egy szegény ország „összespórolt” filléreiből emelték. Ez később egész létét, megszüntetését is döntő módon befolyásolta. A szerény épület felújítására és korszerűsítésé-

re ugyanis mindig csak csekély összeg jutott. 1848 után a színház akkori igazgatója, gróf Festetics Leó még azon kesergett: minden népesebb előadás alkalmával olyan szűk a színház ki- és bejárata, hogy „emberhaláltól csak a véletlen ment meg”. „Ruhatárról még csak az újságok beszélnek” — sorolta tovább a hiányosságokat. Festetics igazgatása idején jelentős szépítések és javítások történtek: függőnyt kaptak a bejárat ajtóik, az előcsarnokban ruhátárt helyeztek el, ugyanitt egy fűtésre alkalmas pléhekemencét is fölláttattak, s ami a legfontosabb volt: a homlokzaton üvegverandát épít-

A KEREPESEI ÚTI NEMZETI SZÍNHÁZ A SZÁZADFORDULÓ ELEJÉN

Egy szegény ország „összespórolt” filléreiből emelték

tettek, ott képezték ki a színház társalgóját és büféjét.

A következő években, évtizedekben ismét javult a helyzet. 1875-ben Sklaniczky Antal tervei szerint teljesen átépítették a színházat. Meghosszabbították a főhomlokzatot, az épület egy vonalba került a Kerepesi út többi házával; a Múzeum körút sarkán pedig egy bérházat csatoltak hozzá, ahol a színház irodáit és műhelyeit helyezték el. 1883-ban Európában először ebben a színházban alkalmaztak villanyvilágítást.

Gyötrő léghuzam

S mindez mégis kevésnek bizonyult. A tetszetős, szép külső mögött ugyanis éppen a lényeg — a színház céljainak megfelelő kényelem és biztonság — alig változott, sőt egyre romlott! A helyzet az új, pesti színházak fényénél látványosabban egyre vigasztalanabbnak. A múlt század második felétől új és modern színházépületekkel gazdagodott a főváros: 1875-ben elkészült a mutatós Népszínház, 1884-ben megnyílt Ybl Miklós világvárosi dalszínháza, az Operaház és a millennium közeledtével egyre több szó esett a Lipót körüton építendő színházról, az 1896-ban kapuit nyitó Vígyszínházról is. Ezek mellett a Nemzeti Színház szegényes, vidéki hajléknak számított.

Keglevich István egy beadványában már 1888-ban elpanaszolta „... hogy az operaház fényei, sőt még a népszínház díszes nézőtere mellett is nem hat valami hívogatólag a közönségre (tudniillik a Nemzeti Színház), azt általánosan elhiszi mindenki.” Keglevich minden részletet érintő átalakításokat javasolt, többek között azt, hogy a páholyokat és páholyfolyosókat újraképzézzék, a páholyok rozzant bútorait újakkal cseréljék

fel, a páholyfolyosók korhadt gerendáit vasgerendákkal cseréljék ki, és így tovább. Javaslatait nem vehették túlságosan komolyan. Hét év múlva a színház akkori intendánsa, gróf Zichy Géza szóról szóra csaknem ugyanezt jelentette. („Témérdek panaszra adott már okot a folytonos léghuzam, mely leginkább a földszinti közönséget gyötri... A páholyok folyosói korhadtak, ingó deszkákkal szintén közmegebotránkodás tárgyai...”) Volt más természetű panasz is, például az, hogy a színház nézőtere a többszöri átalakítások és tűzbiztonsági intézkedések folytán alaposan leszűkült. (Kezdetben még állóhelyek is voltak, s 1881-ig előadásoknál 1672 néző befogadására volt lehetőség. 1893-ban, amikor ezt a jelentést fogalmazták, más csupán 966 személyt tudtak a nézőtérre elhelyezni. Ez pedig azt jelentette, hogy megcsappant a bevétel, amelyet állami támogatással nem pótoltak!). Ilyen körülmények között az intendánsi jelentés felvetette: „... egy új Nemzeti Színház építése feltétlenül és sürgősen szükséges.” Ötvenhat évvel a megnyitás után hivatalosan ekkor mondták ki először — de, mint látni fogjuk, hiába —, új Nemzeti Színházat kell építeni! Négy év múlva országos ankétot is rendeztek erről, de minden maradt a régi ben...

Valami persze megváltozott: nőtt a félelem, hogy ebből előbb-utóbb valami nagy baj lesz. A földszintes Pest ugyanis lassan eltűnt a színről, azok az aprócska épületek (kocsma, fogadó stb.), amelyek valamikor a színház körül voltak, kicserélődtek. Sokemeletes bérházak gyűrűjébe került a színház, s éppen ettől félték az illetékesek. Mi lesz, ha itt tűz üt ki? Hogyan, merre meneküljenek a nézők és a színészek? A hivatalos szervek félték, de nem tudtak dönteni. Pontosabban annyiféle érdekre kellett tekintettel len-

niök, hogy valaki mindig sikeresen közbeszólt, s így halasztódott a Nemzeti Színház újjáépítése, vagy egy új Nemzeti Színház felépítésének gondolata.

A polgári sajtó résen állt és éberesen őrködött a magyar érdekek fölött. Lépten-nyomon leleplezték például azokat a terveket, amelyek a Nemzeti Színház újjáépítését az itthoni érdekek — vagy vélt érdekek — kikapcsolásával próbálta megoldani. 1901. január 15-én egy képviselőházi interpelláció juttatta zátonyra azt a tervet, amely már-már keresztülvergődött a kusza érdekek hálóján. Kiteregették az új Nemzeti Színház építése körüli titokzatos tárgyalásokat.

Idegen kezekre

Széll Kálmán miniszterelnök az interpellációra adott válaszában a gazdasági és pénzügyi viszonyokra hivatkozott, amelyek szerinte nem teszik lehetővé egy sok millióba kerülő, monumentális Nemzeti Színház építését. A miniszterelnök szerint egyébként sem ez volt az előzetes tárgyalások alapja, hanem az, hogy „lehet-e a nemzeti színház mostani helyén egy, a jelen körülményeknek megfelelő épület betölteni, mely nagyobb befogadási képességekkel bír, tűzrendészeti szempontból kifogástalan és kényelmes”.

A valóság ezzel szemben az volt, hogy Keglevich István másfél év óta arról tárgyalt a bécsi Fellner és Helmer színházépítő céggel — állítólag csak utólag kérte az illetékes belügyminiszter jóváhagyását —, hogy 3 millió koronáért egy vadonatúj Nemzeti Színházat építtet. Az interpelláló képviselő a következő kérdést szegezte a belügyminiszternek: „... mivel indokolja a belügyminiszter azt az erkölcsi arculcsapást, a mely egy bécsi cég megbízatása által elkövetett a hazai építészeket és művészeket?” Ez más szavakkal azt jelentette, hogy bizonyos hazai körök attól tartottak, hogy az új Nemzeti Színházat, amely ráadásul az állam tulajdona, nem a hazai építészekkel hozhatja tető alá, hanem idegen kezeknek „játsszák át”. Így a nemzeti érdekek megsértésével, sőt elárulásával vádolták a kormányt, amely a vádak elől nem tudott kitérni és leállította a már előrehaladott tárgyalásokat.

Ezzel pedig az utolsó lehetőséget elszalasztották el, amely egy új Nemzeti Színház felépítését már elérhető közelségbe hozta...

(Folytatjuk.)

BÁNOS TIBOR